

ПІДЗЕМНИЙ ДИВОСВІТ ТЕРНОПІЛЛЯ

Лілія ВІТЯК, Роман ВІТЯК

Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №19 м. Тернопіль

У статті «Підземний дивосвіт Тернопілля» розглядається унікальний підземний світ Тернопільської області, відомий своїми численними печерами, що є одними з найбільших та найцікавіших у Європі. Описуються найвідоміші печери регіону, їхні природні особливості, історичне і наукове значення, а також туристичний потенціал. Стаття знайомить читачів із багатством підземних лабіринтів Тернопільщини та їхнім вкладом у розвиток спелеології в Україні.

Ключові слова: печера, лабіринти, туризм, спелеологія, археологічні знахідки, трипільська культура.

Тернопільщина відома не лише своїми зеленими краєвидами, середньовічними замками та озерами, а й справжніми підземними скарбами. Під поверхнею цієї західноукраїнської землі приховані унікальні печери, які належать до найбільших у світі і є справжнім дивом природи. Кожна з них має свої особливості, легенди та історію, які приваблюють дослідників і туристів з усього світу.

Тернопільська область, розташована на заході України, є домівкою для ряду унікальних природних формувань, серед яких особливе місце займають печери. Ці природні утворення не тільки додають естетичної цінності регіону, але й мають важливе наукове і екологічне значення.

Печери Тернопільської області здебільшого утворені в карстових формаціях, що є характерним для цього регіону. Карстовий процес розпочинається з розчинення розчинних гірських порід, таких як вапняк і гіпс, що призводить до утворення підземних порожнин і систем печер. Основні печери області розташовані в межах Тернопільської крейдової платформи, де вапнякові породи забезпечують оптимальні умови для розвитку карстового процесу.

Багато печер Тернопільщини оточені легендами і тасмницями. Наприклад, за однією з місцевих легенд, у печері «Кришталева» схований скарб одного з польських магнатів. Відвідувачі часом розповідають про дивні звуки та відчуття, які виникають у цих підземних залах, що лише додає загадковості тасмничим лабіринтам. Ще одна популярна легенда пов'язана з «Оптимістичною» печерою. Місцеві жителі вірять, що в ній живуть підземні духи, які охороняють цей унікальний природний скарб від непроханих гостей.

У статті ми здійснимо віртуальну подорож до найвідоміших і найбільш вражаючих печер Тернопільщини, відкриваючи їхні загадки та дивовижні пейзажі.

Печера Кришталева – це гіпсова перлина Тернопільщини, розташована поблизу села Кривче. Її протяжність становить близько 23 км, і вона є однією з найвідоміших туристичних печер України. Назва печери пов'язана з кристалами гіпсу, які покривають стіни та створюють неповторне сяйво в променях ліхтарів (рис. 1).

Ця печера має добре обладнані маршрути для відвідувачів, тому є популярним місцем для екскурсій. Туристичний шлях довжиною близько 2,5 км проходить через низку залів і галерей, кожна з яких має свої назви та легенди. Наприклад, тут є зали «Казковий», «Тронний» і «Левів». Особливо вражає «Казковий зал», стіни якого виблискують різнокольоровими кристалами, створюючи ефект підземного чарівного світу. Вхід до лабіринту Кришталевої печери міститься в скляному гіпсовому урвищі, що високо здіймається над глибокою долиною річки Циганки на околиці села Кривче Борщівського району. Починається маршрут з вузького коридору. Темно-коричневі гіпси гладенько відшліфовані древніми водами [1, с. 56]. У променях світла на стінах переливаються мінливими барвами кристали. Створюється враження, що все довкола покрито блискучим панциром інію, чудернадськими пальмовими гілками, листям папороті чи тонкою мозаїкою з дрібненької біло-коричневої смальти. Хід зручний, м'яко освітлений електричними ліхтарями. Обабіч від вхідного коридору де-не-де чорніють напівзасипані отвори бічних відгалужень. У дивному склепінні переходів виринають нові зали: Вапняковий, Комин, Брил, Печера, Скал, Затишний, Вузловий, Заводів, Сталактитовий. Вони з'єднані єдиним екскурсійним маршрутом. Кожен по-своєму вражає різноманітністю форм, розмірами, химерною красою.

Рис. 1. Кристали гіпсу у подільських печерах

Кришталева печера стала не лише відомим туристичним об'єктом. Нею зацікавились науковці-медики. Наявні цілющі фактори: постійна температура, вологість і чистота повітря, абсолютна тиша нашоухують на думку про використання печери з лікувальною метою.

Рис. 2. Печера Кришталева

Розташована на вододілі річок Нічлави і Серету, **печера Озерна** знаходиться на відстані близько одного кілометра від південно-західної околиці села Стрілківці Борщівського району, на Подільській височині. Вона утворена в гіпсових породах, які формувалися протягом мільйонів років під дією підземних вод. Її довжина становить понад 130 км. Основною особливістю Озерної є її численні підземні озера, які і дали їй назву. Багато озер мають назви, пов'язані з їхніми розмірами або

особливостями: Озеро Надії, Блакитне Озеро. Окрім озер печера має численні лабіринти, зали та вузькі ходи. Деякі ділянки є дуже складними для проходження і вимагають спеціальної підготовки. Сталактити і сталагміти тут відсутні, однак на стінах можна побачити кристалічні утворення. Вони створюють химерні візерунки та світлові ефекти у світлі ліхтарів. Печера Озерна є однією з найбільш популярних печер для спелеотуризму в Україні. Її можуть відвідувати як початківці, так і досвідчені спелеологи. Одна з головних принад печери – це можливість побачити підземні озера, які створюють незабутню атмосферу та враження. Озерна дарує незабутні враження кожному, хто готовий зануритися у світ підземних пригод і відкрити для себе приховані глибини української природи.

Печера Вертеба. Її назва походить від давньослов'янського слова «вертеп» - печера. Наукове обстеження Вертеби розпочалося в 1876 році. Перші дослідники А. Кірко та С. Козібродський склали детальний опис правої частини лабіринту. Вони повідомляли: «Ми оглянули білі, як алебастр, гіпсові стіни, величезної висоти стовпи, що побудовані ніби людською рукою як підпори для склепіння. Краплини води падають з двометрової висоти. Величезна кількість вузьких і покручених коридорів, переходів, кімнат, наче таємні сховища, які, здавалося б, вже закінчуються, однак через дуже вузькі переходи в намулі поєднуються з продовженням печери». Вхід до печери розташований на високому плато за два кілометри на північний захід від села Більче-Золоте Борщівського району. У проваллі під блоками бурого гіпсу темніє отвір. П'ятиметровий прохід опускається вниз і упирається у невеличкий зал. Звідси розгалужується лабіринт. У цій печері даремно шукати квітів-кристалів. До глухого підземелля ведуть одноманітні ходи. Сотні їх, то вузьких, як вулички старого міста, то широких, мов битий шлях, сплітаються в мертві вузли, звиваються клубками, розбігаються в різні боки і знову збираються разом, щоб, ніби змовившись, завести відвідувачів наманівці, занастити в кам'яному безладді. Більшість ходів заповнені намулом і глиною. Десятки, сотні гіпсових колон, стовпів підпирають склепіння печери. І можна, втративши лік часу, без кінця блукати довколо них у пошуках виходу (рис. 3).

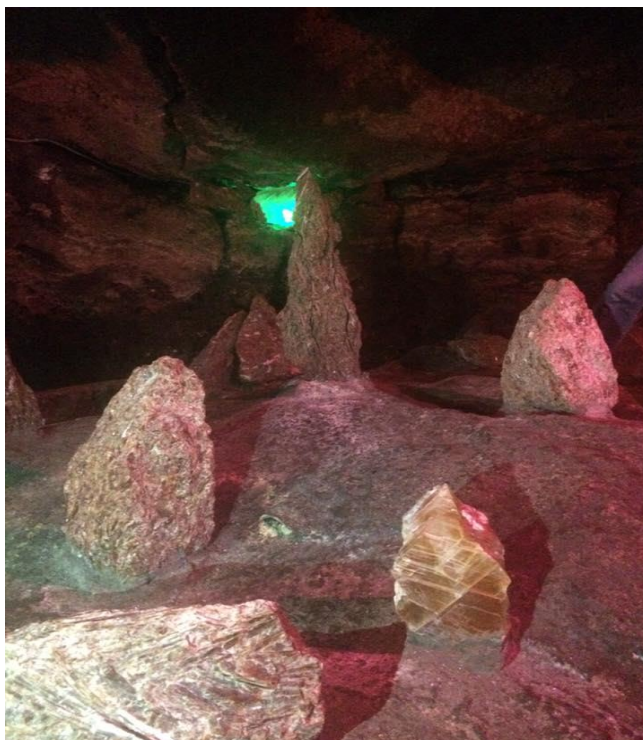

Рис. 3. Печера Вертеба

Наприкінці минулого століття в одному з віддалених районів лабіринту вчені натрапили на загадкове поховання. У кінці великого залу під плитовим завалом було виявлено двадцять п'ять кістяків, причому лише чоловічих. Крім того, там знайдено посуд культового призначення, крем'яні знаряддя, прикраси з кістки та каменю, стилізовані дерев'яні людські фігурки. Яка ж трагедія сталася тут тисячі років тому? Припускають, що печера слугувала культовим святилищем, а раптовий обвал склепіння був

викликаний землетрусом. Мовчазна і холодна Вертеба ховає в своїх тисячолітніх зморшках ще одну загадку.

Рис. 4. Трубчасті сталактити у Вертебі

Сьогодні печера Вертеба є частиною Борщівського краєзнавчого музею. Тут функціонує підземний археологічний музей, який є одним із небагатьох у світі. У ньому можна побачити унікальні артефакти трипільської культури в їхньому природному середовищі – під землею.

Печера Оптимістична - одна з найбільших і глибших печер в Україні, відома своїм складним лабіринтом та багатою геологічною історією.

Оптимістична — справжній рекордсмен серед печер не лише в Україні, а й у світі. Її протяжність становить понад 260 км, що робить її найдовшою серед гіпсових печер планети та другою за довжиною серед усіх печер світу. Дивовижні підземні зали, прикрашені гіпсовими кристалами, сталактитами та сталагмітами, створюють враження потойбічного світу. Тут можна побачити зони різних відтінків гіпсу: від білосніжного до яскраво-жовтого та рожевого. Особливою окрасою печери є так званий «Мармуровий каньйон» – ділянка, де стіни вкриті кристалічними утвореннями, схожими на мармур.

Дослідження Оптимістичної розпочалися ще в 1960-х роках, і донині вчені продовжують відкривати нові галереї та зали, які досі залишалися невідомими. Завдяки своїй унікальності печера приваблює не лише науковців, але й спелеологів з усього світу, які прагнуть зануритися у підземні таємниці Тернопілля [2, с. 34].

Печера Оптимістична розташована біля села Королівки Борщівського району, на правому схилі р. Нічлави. Вона знаходиться у верхній частині двадцятиметрової товщі великокристалічного гіпсу. Печера складається з густої сітки щілиноподібних ходів, які утворилися по тектонічних тріщинах. У північно-східній частині переважають вузькі і досить низькі ходи, у північно-західній - широкі, добре вироблені водою галереї. Є кілька залів: Молодіжний, Данила Галицького, Циклон та інші. На дні ходів, крім суглинистого матеріалу, часто зустрічається річкова галька карстових порід. Від інших печер Поділля Оптимістична відрізняється розмірами, великою різноманітністю геоморфологічних форм та вторинних утворень. Вона представляє інтерес для наукових досліджень, проведення спелеологічних і туристичних заходів, а також для лікувальних цілей. Це пам'ятка природи загальнодержавного значення.

Печера Млинки. Славиться своєю вражаючою красою підземних залів і водних формувань, зокрема підземних річок і озер. Печера Млинки не така відома серед звичайних туристів, але вона є справжнім викликом для спелеологів і шукачів пригод. Розташована неподалік села Залісся, ця печера відома своїми вузькими, іноді дуже складними для проходження ходами. Загальна протяжність «Млинків» становить близько 40 км, і більшість її ходів — це вузькі галереї, які часом перетворюються на справжні підземні лабіринти. Проте всі труднощі окуповуються незабутніми враженнями від

побаченого: стіни прикрашені різнокольоровими гіпсовими кристалами, а зали вражають своєю величчю і таємничістю.

В мальовничій місцевості хутора Млинки на схилі пагорба помітні два отвори. Вони є входом до величезного підземного залу печери. Сам зал був відомий з давніх-давен. Місцеві жителі, добуваючи в ньому гіпс для господарських потреб, розширили його і натрапили на щілини, через які можна було потрапити в лабіринти печери, але цікавість перемогла страх і перед ними відкрилися чудові підземні краєвиди. При світлі свічок стіни печери іскрилися і переливалися мільйонами найдрібніших кристалів гіпсу, створених особливим підземним мікрокліматом та спелеофауною. Одна з особливостей Млинків – це наявність кристалічних відкладень на стінах. Вони формують химерні візерунки, що відблискують у світлі ліхтарів і створюють враження перебування в іншому світі. Сталактити і сталагміти тут відсутні, оскільки це типowo для вапнякових печер, проте саме гіпсові кристали створюють неповторну атмосферу. Печера відома своїми туристичними маршрутами, що включають як легкі прогулянки для початківців, так і складні спелеологічні маршрути для досвідчених мандрівників. Головною принадою для туристів є можливість випробувати свої фізичні та психологічні здібності, адже частина проходів у печері є досить вузькими і вимагає певної спритності. Млинки це не просто печера, це місце, де кожен може відчувати дух справжньої пригоди.

Печери виконують важливі екологічні функції, зокрема у збереженні водних ресурсів та біорізноманіття. Вони слугують середовищем для ряду видів фауни, включаючи летючих мишей і специфічних безхребетних. Також печери можуть бути важливими резервуарами для підземних вод, які забезпечують водопостачання для навколишніх територій.

Фауна печер Тернопільської області включає кілька видів, які адаптовані до життя у темряві та обмежених умовах. Серед них є ендемічні види летючих мишей, такі як нічниця, які відіграють важливу роль у контролі популяцій комах.

Печери служать джерелом підземних вод, які через системи карстових тріщин і порожнин потрапляють у річки та водосховища. Збереження якості води в печерах є важливим для підтримання екосистеми як на рівні печер, так і в навколишніх районах.

Висновок. Підземний світ Тернопільщини — це справжня скарбниця для дослідників, туристів і всіх, хто захоплюється загадками природи. Печери, такі як Оптимістична, Кришталева, Вертеба та Млинки, вражають своєю величчю, красою і багатством природних утворень. Відвідавши ці підземні дива, кожен зможе відчувати магію і силу природи, яка протягом тисячоліть творила цей неймовірний підземний світ.

Печери Тернопільської області представляють собою важливу частину природної спадщини регіону. Їх геологічна унікальність та екологічна роль роблять їх цінними для наукових досліджень і охорони навколишнього середовища. Поглиблене вивчення і збереження печер допоможе забезпечити підтримання їх екологічної стабільності та культурної значущості.

Література:

1. Зімельс Ю. Л. Печера Кришталева. Тернопіль: Колір Принт, 2008 р.
2. Печера Оптимістична. Укладачі Юдіна Н., Маркович Б., Ткачук Г. Львів 2008 р.
3. Ковальчук Ю. П. Гіпсові печери Тернопільщини: путівник для туристів і спелеологів. Тернопіль: Астон, 2012 р.
4. Кожушко І. А. Природні дива Поділля: печери та їх екосистеми. Кам'янець-Подільський: абетка, 2016 р.
5. Максимчук М. Ю. Спелеотуризм в Україні: практичні поради. Київ: Радянська школа, 2018 р.

Summary.

Lilia VITYAK, Roman VITYAK. THE UNDERGROUND WONDERLAND OF TERNOPIL. The article «Underground Wonder of Ternopil» examines the unique underground world of the Ternopil region, known for its numerous caves, which are among the largest and most interesting in Europe. The most famous caves of the region, their natural features, historical and scientific significance, as well as tourist potential are described. The article introduces readers to the wealth of underground labyrinths of the Ternopil region and their contribution to the development of speleology in Ukraine.

Key words: cave, labyrinths, tourism, speleology, archaeological finds, Trypillian culture.